

บทที่ 4

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาทั้งหมดสามารถให้ข้อสรุปที่สำคัญ ๆ ในเรื่องผลกระทบของแผนพัฒนาตำบลที่มีต่อการพัฒนาตำบลดังนี้

แนวนโยบายของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาตำบล ความสัมพันธ์กับการวางแผนพัฒนาตำบลและแผนพัฒนาจังหวัด ยังไม่เป็นเอกภาพ เป็นการไม่ประหยัด ทำให้ไม่ได้ประสิทธิภาพสูงสุด

ในระดับชาติ ตามระบบ "กชช." กับระบบ "กสช." ข้อแตกต่างที่สำคัญคือเรื่องงบประมาณดังนี้

ระบบ "กชช." เป็นการจัดสรรงบประมาณตามระบบราชการปกติ ตามระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาค เป็นระบบรวมอำนาจ เพื่อให้การบริหารงบประมาณเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการใช้งบประมาณตามระบบราชการ ตรงตามพื้นที่ตามปัญหาและความต้องการของประชาชน ตามลำดับความสำคัญ ระบบ "กชช." อำนาจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับระบบราชการ ตามกระทรวงต่าง ๆ ที่มีงบประมาณเพื่อพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาตำบล มีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ระบบ "กสช." งบประมาณที่ได้รับเป็นงบประมาณกลาง ขึ้นอยู่กับการอนุมัติงบประมาณในแต่ละปีของสภา ซึ่งขึ้นอยู่กับฝ่ายการเมือง สำหรับการบริหารงบประมาณ เป็นการกระจายอำนาจ ให้องค์กรพื้นฐานมีอำนาจตัดสินใจ บริหารงบประมาณ โดยมีงบประมาณลงสู่สภาตำบลเลย สภาตำบลรับผิดชอบ ดังนั้นในระบบ "กสช." ฝ่ายการเมืองมีอิทธิพลอยู่ มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สำนักงานเลขานุการ กสช. สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

เมืองบประมาณมีที่ผ่านมามีความแตกต่างกัน ต้องยอมรับความแตกต่าง แต่ในระดับจังหวัด และอำเภอไม่มีความจำเป็นจะต้องแยกผู้รับผิดชอบในระบบ "กชช." กับ "กสช." ให้แตกต่างกัน เพราะแม้ที่ผ่านมามีความแตกต่าง แต่โครงการต่าง ๆ ทั้งระบบ "กชช." กับ "กสช." ก็ลงสู่ตำบล เพื่อการพัฒนาชนบทเหมือนกัน จึงขอเสนอรวมระบบ "กชช." กับ "กสช." ในระดับจังหวัด ให้รวมคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (กพจ.) กับคณะกรรมการสร้างงานในชนบทระดับจังหวัด (กสช.) รวมกันเป็นคณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด ในระดับอำเภอให้รวม คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ (กพอ.) กับคณะกรรมการสร้างงานในชนบทระดับอำเภอ (กสอ.) รวมกันเป็นคณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับอำเภอ โดยมีรายละเอียดดังนี้

คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด ประกอบด้วย

1. ผู้ว่าราชการจังหวัด	เป็นประธานกรรมการ
2. รองผู้ว่าราชการจังหวัด	เป็นรองประธานกรรมการ
3. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกคนในจังหวัด	เป็นกรรมการ
4. ประธานสภาจังหวัด	เป็นกรรมการ
5. นายกเทศมนตรีทุกเทศบาลในจังหวัด	เป็นกรรมการ
6. นายอำเภอท้องที่และปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอท้องที่	เป็นกรรมการ
7. หัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัด ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นควรแต่งตั้งไม่เกิน 7 คน	เป็นกรรมการ
8. ผู้แทนส่วนราชการในจังหวัดซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นควรแต่งตั้งไม่เกิน 7 คน	เป็นกรรมการ
9. หัวหน้าสำนักงานจังหวัด	เป็นกรรมการและเลขานุการ

ให้สำนักงานจังหวัดปฏิบัติหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด

จะเห็นว่าตามรูปแบบที่เสนอมานี้ จะเพิ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกคนในจังหวัด เป็นกรรมการด้วยเพราะในปัจจุบัน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกคนได้รับงบประมาณเพื่อพัฒนาท้องถิ่นปีละ 2.5 ล้านบาทต่อคน แต่ไม่ได้ใช้เพื่อพัฒนาชนบทให้มีประโยชน์สูงสุด ควรให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกคนเข้ามาเป็นกรรมการด้วย จะได้นำเงิน 2.5 ล้านบาท ที่รัฐบาลมอบหมายให้มาพัฒนาท้องถิ่น ให้ราษฎรได้รับประโยชน์สูงสุดตามแผนพัฒนาตำบลที่ได้เรียงลำดับความสำคัญตามปัญหาและความต้องการของราษฎรอย่างใกล้เคียงที่สุดคณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับอำเภอ ประกอบด้วย

1. นายอำเภอท้องที่	เป็นประธานกรรมการ
2. หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ สังกัด กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวง สาธารณสุข	เป็นกรรมการ
3. ปลัดอำเภอซึ่งนายอำเภอท้องที่เห็นควรแต่งตั้ง ไม่เกิน 2 คน	เป็นกรรมการ
4. เจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทระดับ จังหวัด ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งมา 1 คน	เป็นกรรมการ
5. ข้าราชการประจำอำเภอ หรือราษฎรผู้ทรง คุณวุฒิในอำเภอนั้น ซึ่งนายอำเภอท้องที่เห็นควร แต่งตั้งไม่เกิน 2 คน	เป็นกรรมการ
6. ปลัดอำเภอ (อาวุโส)	เป็นกรรมการและเลขานุการ
7. พัฒนาการอำเภอ	เป็นกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
8. ปลัดอำเภอผู้รับผิดชอบสำนักงานอำเภอ	เป็นกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

ให้สำนักงานอำเภอปฏิบัติหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพัฒนา
ชนบทระดับอำเภอ

จะเห็นว่าตามรูปแบบนี้ ได้แก้ไขที่ว่า คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ (กพอ.) ซึ่งมีปลัดอำเภอ (อาวุโส) เป็นกรรมการและเลขานุการ ส่วนคณะกรรมการสร้างงานในชนบทระดับอำเภอ (กสอ.) มีพัฒนาการอำเภอ เป็นกรรมการและเลขานุการ ก็รวมกันเป็นองค์กรเดียว โดยให้ปลัดอำเภอ (อาวุโส) เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยให้พัฒนาการอำเภอเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ โดยให้เพิ่ม ปลัดอำเภอผู้รับผิดชอบสำนักงานอำเภออีก 1 คน เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ เพื่อเป็นการสามารถคัดเลือกปลัดอำเภอที่มีความถนัดในด้านการวางแผนมากที่สุดมาช่วยในการทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

สำหรับ เรื่องวัตถุประสงค์ของรัฐบาลเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาตำบลเป็นไปตามเป้าหมายที่รัฐบาลได้มุ่งหมายไว้เพียงใด ซึ่งเรื่องนี้รัฐบาลมีจุดมุ่งหมายที่เน้นและให้ความสำคัญ 3 ประการ

1. ในอดีตการพัฒนาเป็นแบบบนลงล่าง (top-down) ส่วนกลางจะสั่งมาเอง ทำให้แก้ปัญหาไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน ในปัจจุบันจึงให้มีการทำแผน โดยประชาชนเอง ตั้งแต่แผนพัฒนาตำบล เพื่อจะให้ เป็นแบบล่างขึ้นบน (bottom-up) โดยส่วนกลางจะมีกรอบนโยบายลงมา และทำแผนขึ้นไปให้สอดคล้องกับกรอบนโยบายนั้น เพื่อจะได้แก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการของประชาชน

ความมุ่งหมายของรัฐบาลในประเด็นนี้ พอสรุปได้ว่าในปัจจุบันการทำแผนพัฒนาตำบลเป็นแบบล่างขึ้นบน (bottom-up) แต่ยังไม่สมบูรณ์แบบ เพราะเป็นการเริ่มต้นจากระดับตำบล โดยคณะกรรมการสภาตำบล (กสต.) ยังไม่ได้เริ่มโดยราษฎร แต่ในคณะกรรมการสภาตำบลมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นบุคคลในหมู่บ้าน ย่อมเป็นตัวแทนของราษฎร รู้ปัญหาความต้องการของราษฎรได้ใกล้เคียงที่สุด

2. ในอดีตเป็นการพัฒนาไปตามสายงานของทางราชการ โดยประชาชนไม่มีส่วนร่วมแต่ประการใด ในปัจจุบันเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยให้ความสำคัญกับองค์กรท้องถิ่น คือ สภาตำบล

ความมุ่งหมายของรัฐบาลในประเด็นนี้ ยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่าที่ควร เพราะคณะกรรมการสภาตำบลเองยังต้องการความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับแผนพัฒนาตำบลมากขึ้นกว่านี้ และการมีส่วนร่วมของราษฎรในการร่วมคิดเสนอโครงการ เพื่อนำไปเข้าแผนพัฒนาตำบลยังไม่ได้มีการปฏิบัติแต่อย่างใด แต่สำหรับในระดับสภาตำบลก็ได้มีการนำไปปฏิบัติแล้ว

3. ในอดีตประชาชนเพียงแต่ได้รับผลที่เกิดขึ้น ไม่ได้มีสิทธิมีส่วนในการแสดงความคิดเห็นใด ๆ เลย เท่ากับไม่เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้สัมผัสเรียนรู้ อันจะเป็นการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในปัจจุบันประชาชนเป็นผู้ริเริ่มร่วมแสดงความคิดเห็น มีสิทธิและมีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง เท่ากับเป็นการให้ประชาชนได้สัมผัสเรียนรู้เป็นการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ความมุ่งหมายของรัฐบาลในประเด็นนี้ ยังไม่ประสบความสำเร็จ แต่มีแนวโน้มเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ถ้ารัฐบาลยังเห็นความสำคัญ การมีส่วนร่วมของราษฎรอยู่

สำหรับวัตถุประสงค์ของรัฐบาลทั้ง 3 ประการ ดังกล่าวข้างต้นได้ประสบผลสำเร็จแล้วในหลายจังหวัด เช่น ที่จังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม แต่ที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรเป็นเพราะตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529) รัฐบาลเน้นพื้นที่ชนบทยากจนในพื้นที่ 37 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ ดังนั้นแผนพัฒนาตำบลจึงมีการเน้นให้มีความสำคัญ ตั้งแต่ปี 2525 นอกจากพื้นที่ยากจนดังกล่าวแผนพัฒนาตำบลได้มีการเน้นให้มีความสำคัญ เมื่อปี 2527 นี้เอง แผนพัฒนาตำบลที่จัดทำขึ้น ย่อมไม่สมบูรณ์ แต่ก็ยังมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น トラบเท่าที่รัฐบาลยังเห็นความสำคัญในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลอยู่ ผลที่เกิดจากแผนพัฒนาตำบลสามารถสนองความต้องการของประชาชนและขจัดความยากจนของราษฎรในตำบลได้หรือไม่เพียงใด

ในประเด็นนี้ ถ้าราษฎรได้มีส่วนร่วมคือร่วมขอ ร่วมคิด ร่วมเห็น ก็จะสามารถตอบได้ว่า ผลที่เกิดจากแผนพัฒนาตำบลสามารถสนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน

การทำแผนพัฒนาตำบลประจำปี 2521 ราษฎรไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีเพียงผู้ใหญ่บ้านและราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้านเท่านั้น ที่เป็นตัวแทนในการทำแผนพัฒนาตำบลในสภาตำบล ซึ่งก็รู้ปัญหาของหมู่บ้านเป็นอย่างดี ดังนั้น สรุปได้ว่า แผนพัฒนาตำบลในปัจจุบันสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ใกล้เคียง แต่ยังไม่ใกล้เคียงที่สุด แต่มีแนวโน้มที่จะสนองความต้องการของประชาชนได้ใกล้เคียงที่สุดในอนาคตต่อไป

สำหรับประเด็นที่ว่า ผลที่เกิดจากแผนพัฒนาตำบลจะขจัดความยากจนของราษฎรในตำบลหรือไม่เพียงใด ในปัจจุบันแผนพัฒนาตำบลรองรับงบประมาณจากระบบ "กชช." และ "กสช." ซึ่งระบบ "กชช." ในปัจจุบันมีงบประมาณลงสู่แผนพัฒนาตำบลเพียง 5 กระทรวงเท่านั้นและยังไม่ครบทุกกรมในแต่ละกระทรวงด้วย แม้ว่าแผนงานโครงการทุกโครงการมุ่งหมายจะขจัดความยากจนของราษฎรก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงโครงการเล็ก ๆ ที่ให้เสรีจลินภายในนั้น ๆ ดังนั้นผลที่เกิดจากแผนพัฒนาตำบล เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามของรัฐบาลที่จะขจัดความยากจนของราษฎรเท่านั้น

จากการสังเกตการณ์ และแบบสอบถามทั้งหมดที่ได้ผลออกมาเกี่ยวกับว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้แผนพัฒนาตำบลสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ และตรงตามจุดมุ่งหมายที่รัฐบาลได้วางไว้ และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้แผนพัฒนาตำบลไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้แผนพัฒนาตำบลสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ ขอสรุปตามหลักการบริหาร 4M คือ 1. คน (man) 2. เงิน (money) 3. วัสดุอุปกรณ์ (material) 4. การจัดการ (management)

1. บุคคล ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้แผนพัฒนาตำบลสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ในระดับจังหวัด คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด เพราะจะเห็นได้ว่าจังหวัดไหนผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นความสำคัญข้าราชการในจังหวัดจะกระตือรือร้นทำให้แผนพัฒนาตำบลเป็นไปตามขั้นตอน ประสบความสำเร็จและสามารถแก้ปัญหา และสนองความต้องการของประชาชนได้ตรงเข้าที่สุด เช่น ที่จังหวัดนครราชสีมา ชัยนาท เพชรบุรี เป็นต้น

2. เงิน เป็นปัญหาด้านงบประมาณจะไม่ขอกล่าวถึง
3. วัสดุอุปกรณ์ ปัจจุบันการพัฒนาชนบทยังไม่มีเอกภาพ ถ้ามีเอกภาพตามที่เสนอแนะให้รวม "กสช." กับ "กชช." จะทำให้มีความสมบูรณ์แบบด้านวัสดุอุปกรณ์ยิ่งขึ้น
4. การจัดการ ในด้านการจัดการ ปัจจุบันการพัฒนาชนบทของเรามีระบบ "กชช." กับ "กสช." ถือได้ว่าไม่ได้ถือหลักประหยัด ประสิทธิภาพสูงสุด ควรรวมกันแล้วจะให้ประโยชน์สูงสุด

ปัจจัยที่ทำให้แผนพัฒนาตำบลไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ สรุปและมีข้อแก้ไขสรุปดังนี้

1. ความรู้ความเข้าใจ ปัจจุบัน กสช. คปต. กม. ราษฎร ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแผนพัฒนาตำบลเท่าที่ควร ควรแก้ไขโดยให้มีการเพิ่มพูนความรู้ จะเป็นการจัดฝึกอบรมหรือเผยแพร่ความรู้ทางวิทยุ โทรทัศน์ หรือสอดแทรกเมื่อมีการประชุมราษฎรอย่างสม่ำเสมอ
2. คุณค่าของแผนพัฒนาตำบล ในปัจจุบันมักเน้นการจัดทำแผนพัฒนาตำบลให้เสร็จทันตามเวลาและถูกต้องแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ได้มองในทางปฏิบัติว่าทำตามขั้นตอนหรือไม่ ราษฎรมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้าราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนพัฒนาตำบล ควรมีความตระหนักในคุณค่าของแผนพัฒนาตำบลให้มากกว่านี้ ควรมีการปลูกฝังทัศนคติอย่างถูกต้องใหม่ เพราะแผนพัฒนาตำบลเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ไม่ใช่การรายงานตามปกติของระบบราชการ
3. ปัจจุบันระบบการพัฒนาชนบทยังไม่มีเอกภาพ และไม่ประหยัด ทำให้ไม่ได้รับประโยชน์สูงสุด ควรแก้ไขตามที่เสนอแนะดังกล่าวแล้วข้างต้น

บทสรุปจากสมมุติฐาน

จากสมมุติฐานในการวิจัยที่กำหนดไว้ว่า แผนพัฒนาตำบลที่ดีต้องสะท้อนความต้องการของประชาชนได้ และสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลที่วางไว้ นั้น สรุปได้ว่า เป็นความจริงตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ทุกประการ หรือในทางกลับกัน ถ้าแผนพัฒนาตำบลไม่ดี ก็ไม่สะท้อนความต้องการของประชาชนได้และไม่สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลที่วางไว้

สมมติฐานที่ตั้งไว้ก็เป็นจริง ว่าแผนพัฒนาตำบลที่ดีต้องสะท้อนความต้องการของประชาชนได้ และสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลที่วางไว้

กรณีของอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ผลกระทบของแผนพัฒนาตำบลที่มีต่อการพัฒนาตำบลเกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ช่วงเวลาในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลมีน้อย เพียง 22 วัน ทำให้ทางอำเภอไม่สามารถคัดเลือกว่าโครงการใดที่เหมาะสม มีความเป็นไปได้สำหรับอำเภอ ซึ่งจำเป็นต้องทำ เป็นการถ่วงดุลงานที่วางไว้ และจะเป็นการง่ายสำหรับสภาตำบล แม้จะมีเวลาน้อยก็น่าจะต้องทำ

2. สำหรับราษฎรที่อำเภอคลองใหญ่ ราษฎรยังไม่ได้มีส่วนร่วมโดยตรงเลย ยังไม่ตื่นตัวเท่าที่ควร ไม่เหมือนจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ราษฎรตื่นตัวมาก เพราะปัญหาและความต้องการที่เกิดขึ้นของราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รุนแรงกว่า ทำให้ราษฎรเห็นความสำคัญมากกว่า

3. แผนพัฒนาตำบลของอำเภอคลองใหญ่ ยังไม่สมบูรณ์ เพราะเพิ่งเริ่มเมื่อปี 2527 เนื่องจากตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2529) รัฐบาลเน้นพื้นที่ชนบทยากจน ในพื้นที่ 37 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งเน้นให้ความสำคัญมาตั้งแต่ปี 2525 นอกนั้นเพิ่งเน้นเมื่อปี 2527 แต่อย่างไรก็ตามมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น

จากสภาพปัญหาของอำเภอคลองใหญ่ ที่ได้อภิปรายมาทั้งหมด ขอเสนอแนะแนวทางแก้ไขสำหรับอำเภอคลองใหญ่ดังนี้

1. เมื่อกรอบนโยบายของกระทรวง ทบวง กรม ลงมาที่จังหวัด จังหวัดส่งกรอบนโยบายลงไปให้อำเภอ แม้จะมีช่วงระยะเวลาสั้น ควรมีการประสานงานกัน โดยเจ้าหน้าที่ทั้ง 4 กระทรวงหลัก และกระทรวงอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นมา ควรถ่วงดุลกรอบนโยบายให้เป็นกรอบนโยบายของอำเภอเสียก่อนจะทำให้สะดวก รวดเร็ว และง่ายสำหรับตำบลและหมู่บ้าน

2. ในเรื่องการมีส่วนร่วมของราษฎร รัฐบาลต้องการมาก เพราะต้องการให้ราษฎรมีส่วนในการร่วมขอ ร่วมคิด ร่วมเห็น แต่จากผลของการวิจัยราษฎรมีส่วนร่วมแค่ในระดับตำบล ในระดับหมู่บ้านราษฎรยังไม่มีเลย ดังนั้นในขั้นตอนควรให้มีการประชุมในระดับคณะกรรมการหมู่บ้านในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลก่อน โดย คปต. ลงไปร่วมสนับสนุนชี้แจงให้คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นความสำคัญ เมื่อคณะกรรมการหมู่บ้านเห็นความสำคัญแล้วจึงจะขยายผลไปถึงราษฎรได้

3. แม้แผนพัฒนาตำบลที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด จะเพิ่งเน้นเมื่อปี 2527 แต่มีแนวโน้มดีขึ้นมาตลอด ถ้านายอำเภอทุกคนให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องต่อไป แผนพัฒนาตำบลของอำเภอคลองใหญ่ก็จะเป็นแผนพัฒนาตำบลที่ดี ตามที่รัฐบาลได้มุ่งหวังไว้

กลุ่มประชากรที่สอบถามนั้นได้ให้ข้อคิดไว้ คือ ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสภาตำบล (กสต.) ในการปรับปรุงการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของกรมการสภา ตำบล ตรงกับการวิเคราะห์จากแบบสอบถามที่ว่า ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการทำแผน เวลาในการทำแผนมีน้อย ต้องการให้มีการฝึกอบรมชาวบ้าน และปรับปรุงกรมการ สภาตำบลในเรื่องของแผน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) มีว่า ควรให้มีการประชุมหาข้อเท็จจริงจากหมู่บ้านก่อนที่จะจัดทำแผน ควรให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านให้เข้าใจการทำแผนอย่างแท้จริง ควรมีการประชุมที่เป็นกิจลักษณะ มีความสม่ำเสมอ และยึดมติที่ประชุมเป็นหลัก ประการสำคัญสภาตำบลยังไม่ค่อยเห็นความสำคัญของ คปต. และ คปต. ก็ยังไม่ได้รับความเชื่อถือจากสภาตำบล ยังไม่ทราบบทบาทในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล สภาตำบลมักจะให้ทางราชการทำแผนให้

สำหรับข้อเสนอแนะของราษฎรเองนั้น ราษฎรเกือบทั้งหมดให้ข้อเสนอแนะในทำนองเดียวกันว่า ต้องการได้รับความรู้ คำแนะนำ เกี่ยวกับแผนพัฒนาตำบล เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น.